

ISSN 2029-963X

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE

LIETUVOS SOCIALINĖ RAIDA

SOCIAL DEVELOPMENT OF LITHUANIA

**UŽIMTUMO POLITIKOS IR SOCIALINĖS PAGALBOS ĮTAKA
SOCIALINEI STRATIFIKACIJAI**

**IMPACT OF EMPLOYMENT POLICY AND SOCIAL ASSISTANCE
ON SOCIAL STRATIFICATION**

2015 Nr. 4

Vilnius

Sudarytojai:

Prof. dr. (HP) Laimutė Žalimienė
Prof. dr. (HP) Boguslavas Gruževskis
Dokt. Jolita Junevičienė

Redkolegija:

Prof. dr. (HP) Romas Lazutka (Vilniaus universitetas)
Prof. dr. (HP) Laimutė Žalimienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Prof. dr. (HP) Meilutė Taljūnaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Doc. dr. Inga Blažienė (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Dr. Andrius Marcinkevičius (Lietuvos socialinių tyrimų centras)
Doc. dr. Rasa Naujanienė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Recenzantai:

Prof. dr. Teodoras Medaiskis
Prof. dr. Sarmitė Mikulionienė

Apsvarstyta Lietuvos socialinių tyrimų centro Mokslo tarybos posėdyje 2015 m. lapkričio 26 d. Mokslo tarybos protokolo Nr. MT-8

Kalbos redaktorė

Jurgita Dambrauskaitė

Maketuotoja

Regina Banevičienė

ISSN 2029-963X (spausdintinis)
ISSN 2424-497X (internete)

Tiražas 150 egz.

Leidžia Lietuvos socialinių tyrimų centras
A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
Spausdino UAB „Vaibra“
Raugyklos g. 15

©Lietuvos socialinių tyrimų centras

TURINYS

PRATARMĖ	7
Gaidys V., Tureikytė D. UŽIMTUMO PROBLEMOS 1989–1993 METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMUOSE	9
Okunevičiūtė-Neveauskienė L., Moskvina J. AKTYVIŲ DARBO RINKOS POLITIKOS PRIEMONIŲ ĮGYVENDINIMAS: ES IR LIETUVOS AKTUALI PATIRTIS	21
Okunevičiūtė-Neveauskienė L. Pocius A. TIKSLINIŲ GRUPIŲ INTEGRACIJOS Į DARBO RINKĄ GALIMYBIŲ VERTINIMAS	38
Krutulienė S. LĒTINĖMIS LIGOMIS SERGANČIŲ ŽMONIŲ UŽIMTUMO PAJĒGUMAS: EPILEPSIJA SERGANČIŲ ASMENŲ ATVEJIS	61
Gataūlinas A. DIRBANČIŲJŲ SKURDAS LIETUVOJE ES KONTEKSTE: SOCIALINĖS, EKONOMINĖS IR DEMOGRAFINĖS PRIEŽASTYS	75
Skučienė D. PAJAMŲ NELYGYBĖ: SENATVĖS PENSIJŲ VAIDMUO	88
Žalimienė L., Poviliūnas A., Lazutka, R. VISUOMENĖS GRUPIŲ POŽIŪRIS Į SOCIALINĖS PAŠALPOS ORGANIZAVIMĄ KAIP SOCIALINĖS PARAMOS POLITIKOS REFORMOS VEIKSNYS	104

CONTENTS

PREFACE	7
Gaidys V., Tureikytė D. PROBLEMS OF EMPLOYMENT IN 1989-1993 PUBLIC OPINION SURVEYS	9
Okunevičiūtė-Neveauskienė L., Moskvina J. IMPLEMENTATION OF ACTIVE LABOUR MARKET POLICIES: RELEVANT EXPERIENCE FOR LITHUANIA AND OTHER EU COUNTRIES	21
Okunevičiūtė-Neveauskienė L., Pocius A. ASSESSMENT OF OPPORTUNITIES FOR TARGET GROUP TO INTEGRATE INTO LABOUR MARKET	38
Krutulienė S. THE EMPLOYMENT CAPABILITY OF PEOPLE WITH CHRONIC ILLNESS: CASE STUDY OF PEOPLE WITH EPILEPSY	61
Gataūlinas A. IN-WORK POVERTY IN LITHUANIA IN THE CONTEXT OF EU: SOCIAL, ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC FACTORS	75
Skučienė D. INCOME INEQUALITY: THE ROLE OF OLD-AGE PENSIONS	88
Žalimienė L., Poviliūnas A., Lazutka, R. SOCIETY GROUPS ATTITUDE TOWARD ORGANIZATION OF SOCIAL BENEFIT AS FACTOR OF SOCIAL ASSISTANCE POLICY REFORM	104

UŽIMTUMO PROBLEMOS 1989–1993 METŲ VISUOMENĖS NUOMONĖS TYRIMUOSE

Vladas GAIDYS
LSTC Sociologijos institutas
A. Goštauto g., 11, LT-01108, Vilnius
El. paštas: vladas@vilmorus.lt

Danutė TUREIKYTĖ
LSTC Sociologijos institutas
A. Goštauto g., 11, LT-01108, Vilnius
El. paštas: danatu@takas.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami 1989–1993 m. Viešosios nuomonės tyrimų centro prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto (VNTC) atliktų reprezentatyvių visuomenės nuomonės tyrimų duomenys. Straipsnio tikslas – atskleisti, kada ir kokiam kontekste apklausose atsirado sąvoka „bedarbis“, kada bedarbiai tapo reikšminga visuomenės stratifikacinės struktūros dalimi, kaip kito dirbančiųjų nerimo lygis dėl darbo praradimo, kokią vietą bedarbystės problema, gyventojų požiūriu, užėmė tarp kitų socialinių problemų, aptarti norą dirbti užsienyje, požiūrį į moterų užimtumą. Analizė remiasi pirminėmis elektroninių bylų, kurios bus ateityje skelbiamos Lietuvos HSM duomenų archyve (LiDA), duomenimis. Dauguma čia pateikiamų empirinių duomenų anksčiau nebuvo publikuoti.

Raktažodžiai: visuomenės nuomonės tyrimai, nedarbas, darbas užsienyje, moterų užimtumas.

Įvadas

Straipsnis parengtas Lietuvos socialinių tyrimų centre, vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvos istorinio lūžio laikotarpiu“ (LMT ir LSTC sutartis Nr. MIP-14391). Šio projekto tikslas – surinkti, išsaugoti ir apibendrinti 1989–1993 m. Viešosios nuomonės tyrimų centro prie Lietuvos mokslų akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto vykdytų visuomenės nuomonės tyrimų empirinius duomenis (šiam Centre dirbo šio straipsnio autoriai). Iš viso buvo identifikuota apie 20 reprezentatyvių visuomenės nuomonės tyrimų. Tyrimai nebuvo skirti vienai temai, tai buvo vadinamieji „omnibusai“, kai anketoje pateikiami daugelio tyrinėtojų, besidominčių visuomenės nuomone, klausimai. Tematika būdavo labai įvairi: nepriklausomybė, politika, žiniasklaida, ekonomika, socialinės problemos ir kt. Tuo metu aktualiausias problemas lietuvių šalis nepriklausomybę, besiformuojančią politinę sistemą, perėjimą į rinkos ekonomiką. Užimtumo problematika, kaip sudėtinė bet kurios laisvos ekonomikos dalis, irgi buvo paliesta. Straipsnyje aprėpti visi šią temą liečiantys klausimai.

Pirmiausia turimi duomenys įgalina iširti užimtumo problematikos tuometinį diskursą visuomenės nuomonės apklausose: kokios ir kada buvo nagrinėjamos temos, kaip jos keitėsi, kokios buvo naudojamos sąvokos, žodžiai, apibūdinant šią tematiką, kaip su laiku keitėsi leksika. Labai svarbi taip pat turininė to meto tyrimų pusė, kokios socialinės demografinės grupės ir kokių mastu jautė nerimą, baimes dėl bedarbystės; ar nedarbas buvo suvokiamas kaip socialinė problema ir kokią vietą gyventojai jai skyrė tarp kitų svarbiausių Lietuvoje spręstinių socialinių problemų. 25 metų senumo duomenų byloje pavyko aptikti informacijos ir apie pastaruoju metu

itin aktualią migracijos problemą. Jau 1990 m. gyventojų buvo klausiama, ar jie norėtų vykti dirbti į užsienį ir į kokias šalis. Autoriams buvo netikėtai nauja aptikti medžiagos apie požiūrius į moterų užimtumą ir jų vietą šeimoje bei visuomenėje.

Straipsnyje yra trys aspektai, kurie gali būti naudingi skaitytojams. Pirma, tai tradicinė empirinė sociologinė analizė (pavyzdžiui, kokios socialinės demografinės grupės jautė nerimą dėl bedarbystės). Antra, palyginamasis sociologinis aspektas (lyginimas laike) – tyrimai, charakterizuojantys pradinį Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio tašką. Trečia, tai gali būti papildoma medžiaga istorikams.

1. Nuo „laikiniai nedirbu“ iki „bedarbis“

Pirmoje respublikinėje reprezentatyvioje gyventojų apklausoje (1989 m. gegužės 23–31 d., N = 1725) buvo klausiama apie žiniasklaidą, politines jėgas ir judėjimus, pasitenkinimą materialine padėtimi, tačiau klausimų apie bedarbystę dar nebuvo. Nebuvo pozicijos „bedarbis“ ar „nedirbantis“ ir klausime apie socialinę padėtį klausimyno socialiniame demografiniame bloke. Socialinė padėtis buvo aprašoma pozicijomis: darbininkas, valstietis, tarnautojas be specialaus išsilavinimo, tarnautojas su specialiuoju viduriniu ar aukštesniu, moksleivis, studentas, pensininkas, kita. 1989 m. rugsėjo mėn. apklausoje klausime apie socialinę padėtį atsiranda pozicija „laikiniai nedirbu“. Praėjus 25 metams jau nebėra aišku, ar tai bedarbiai, ar moterys, auginančios vaikus, ar dar kas kita. Tik galime nurodyti kai kuriuos „laikiniai nedirbančių“ socialinius demografinius parametrus: daug dažniau tai buvo moterys (5,8 proc.) nei vyrai (0,8 proc.), dažniau 18–39 m. (7,4 proc.) nei 40–59 m. (1,2 proc.) amžiaus žmonės. Taigi, pagrįstai galima manyti, kad daugiausia tai buvo moterys, auginančios vaikus, o ne bedarbiai.

Bedarbystės tematikos nebuvo klausimynuose ir vėlesniuose 1989 m. atliktuose tyrimuose (klausime apie socialinę padėtį išliko pozicija „laikiniai nedirbu“). Ar tuo metu buvo galvojama apie dėl reformų ir dėl rinkos santykių atsirandančią bedarbystę? Tai gal ir buvo nujaučiama, bet vykstančių revoliucinių pokyčių kontekste, kai keitėsi geopolitinė padėtis, politinė ir ekonominė sankloda, apie galimą nedarbą kalbama buvo mažai, o gal ir iš viso nekalbama. Tuo metu tvyrojo visuomeninio solidarumo atmosfera, buvo populiaru vadinamoji „švediško socializmo“ idėja. 1989 m. rugsėjo 29 d. – spalio 5 d. atliktoje apklausoje (N = 1459) buvo klausiama: „Kokios ekonominės sistemos Jūs norėtumėte ateities Lietuvoje?“ Atsakymai pasiskirstė taip: socializmo – 23 proc., kapitalizmo – 6 proc., tarpinio varianto – 37 proc., kita – 5 proc., neturėjo nuomonės – 29 proc. Taigi, už kapitalistinius santykius buvo mažuma apklaustųjų; nebuvo tikimasi ar norima, kad žmonės patektų į laisvų ekonominių santykių stichiją, kur kiekvienas kovotų pats už save. Galima manyti, kad ekonominė padėtis buvo apytiksliai įsivaizduojama taip: kaime įsigalės privatus efektyvus žemės ūkis, tačiau taip pat bus plačiai taikoma kooperacija, mieste dominuos efektyvus privatus verslas, didžiosios gamyklos, kaip neefektyvus TSRS paveldas, nebus reikalingos, laisvoji rinka „sustyguos“ ekonomiką. Laisvoji iniciatyva ir žmonių aktyvumas užtikrins visiems norintiesiems darbo vietas. Bedarbystė nebuvo suvokiama kaip problema, bent jau to meto visuomenės nuomonės diskurse.

Beje, sąvokos „bedarbis“ nėra ir Statistikos departamento leidinyje „Lietuvos statistikos metraštis“ 1989–1990 m., ji atsiranda 1991 m. Tais metais susikuria ir Lietuvos darbo birža. 1991 m. pabaigoje Statistikos departamento duomenimis Lietuvoje buvo 9,6 tūkst. bedarbių (34 proc. vyrų, 66 proc. moterų)¹.

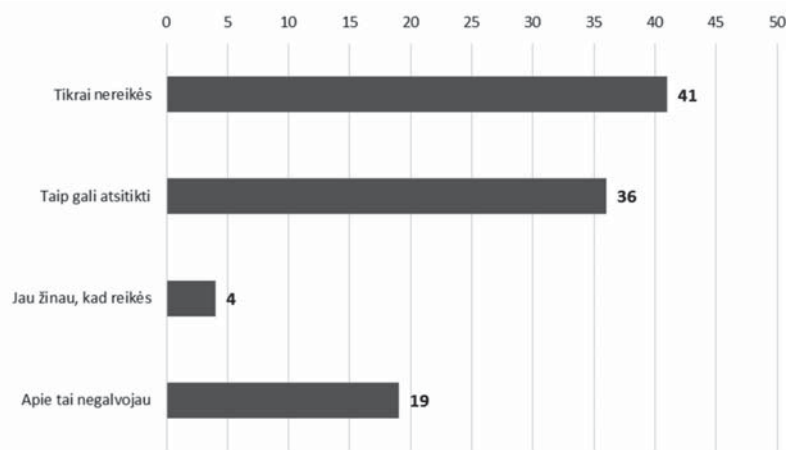
¹ Lietuvos Statistikos departamentas. Lietuvos statistikos metraštis. Vilnius: Informacinis-leidybinis centras, 1992, p. 42. Bedarbystės dinamika ir matavimo metodiniai ypatumai detaliau nagrinėti: B. Gruževskis, 1996; B. Gruževskis, 2000; B. Gruževskis, A. Pocius, 2002.

1990 m. kovo 23 d. – balandžio 2 d. apklausoje atsiranda klausimai: „Kaip Jūs manote, ar Jums šiais metais gali tekti keisti darbovietę?“², „Ar Jūsų profesijos žmogui šiuo metu būtų sunku susirasti darbą?“² Užimtumo tematika buvo atspindėta 1990 m. birželio 7–13 d. (tai ekonominės blokados laikotarpis) apklausoje (N = 1351). Joje buvo nustatyta nedarbo kaip problemos vieta tarp 19 paminėtų Lietuvos problemų, klausiama apie norą dirbti užsienyje, ar gali tekti keisti darbovietę. Metų pabaigoje jau atsiranda griežtesnės formuluotės, klausiama apie baimę netekti darbo ateinančiais metais, apie didelio nedarbo galimybę šalyje. 1991 m. balandžio 17–22 d. apklausoje buvo klausiama apie informuotumą dėl pagalbos bedarbiams, nedarbo kaip problemos vietą tarp 21 Lietuvos problemos. 1992 m. kovo 17–23 d. vykusioje apklausoje buvo klausiama apie tikimybę per pusmetį tapti bedarbiu, o 1992 m. rugsėjo 17–21 d. apklausoje tarp alternatyvų, apibūdinančių respondentų socialinę padėtį, atsiranda ir toliau išlieka sąvoka „bedarbis“. 1993 m. rugsėjo 15–20 d. atliktoje apklausoje jau nieko nebestebina klausimas: „Įsivaizduokite, kad šiuo metu esate bedarbis (o gal toks ir esate). Jums siūlomi keli darbai už toki pat atlyginimą. Kurį Jūs pasirinktumėte: eičiau į valstybinę įstaigą, dirbti pas verslininką, į valstybinę akcinę bendrovę, į privačią akcinę bendrovę, esu per senas, invalidas.“ Bedarbystė betarpiškai lemia žmogaus gyvenimo kokybę, pasitenkinimą gyvenimo lygiu (Realo, Dobewall, 2011: 88), taip pat daro poveikį artimiausiai žmogaus socialinei aplinkai.

2. Nerimas netekti darbo

Pirmą kartą VNTC apklausose grėsmė netekti darbo (dar ne bedarbystė) buvo paminėta 1990 m. kovo–balandžio mėn. apklausoje. Anketoje buvo pateiktas klausimas tik dirbantiems (žr. 1 pav.).

1 pav. *Kaip manote, ar Jums šiais metais gali tekti keisti darbovietę?*
(1990 m. kovo 23 d. – balandžio 2 d., dirbantieji, N = 1229), proc.

² Aprašant tyrimo duomenis žiniasklaidoje („Lietuvos rytas“, 1990 04 12), ši tematika komentuojama netgi su tam tikra nuostaba: „Vis dažniau išgirstame žodį „bedarbiai“, kol kas neteko aptikti tikslesnių šio reiškinio įvertinimų.“

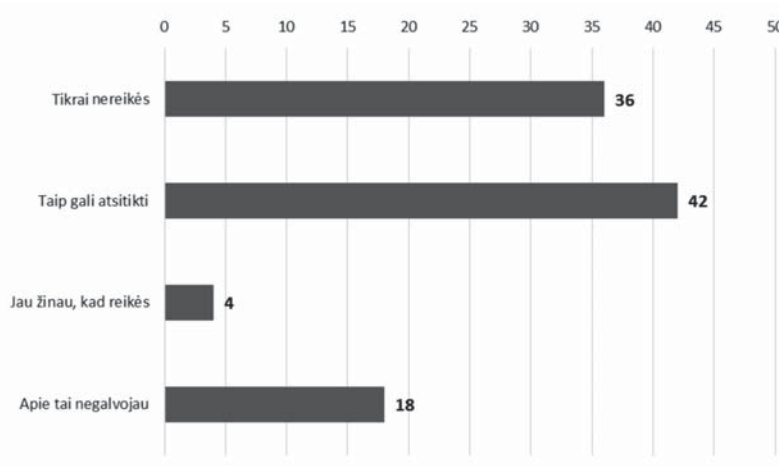

Kaip rodo diagramoje pateikti apklausos rezultatai, 4 proc. respondentų prognozavo, kad jiems gali tekti keisti darbovietę, 36 proc. manė, kad jiems taip gali atsitikti. Taigi, 40 proc. apklaustų dirbančiųjų išreiškė susirūpinimą dėl savo ateities. Labiau buvo susirūpinę, kad gali tekti keisti darbovietę, miesto gyventojai, ypač turintieji aukštąjį išsilavinimą.

Taip pat buvo paklausta, ar tos profesijos, kurią turi respondentas, žmogui būtų sunku susirasti darbą. 35 proc. atsakė, kad būtų lengva susirasti, sunkoka – 35 proc., beveik neįmanoma – 11 proc., 19 proc. neturėjo nuomonės. Kad būtų neįmanoma susirasti darbą, daugiausia nurodė rusai (33 proc.). Galima manyti, kad tai atspindėjo didžiųjų priklausančių Maskvai gamyklų situaciją, taip pat faktas, kad rusai sudarė didžiąją karinio kontingento dalį, o karinės profesijos tuo metu neatrodė perspektyvios. Lietuvai tapus nepriklausomai, pradėjo trūkinėti ekonominiai ryšiai su Rusija, o ir pačioje Rusijoje (tuo metu dar TSRS) buvo gili ekonominė krizė, Lietuvoje gaminama produkcija tapo nelabai reikalinga. Kiek daugiau manančių, kad pagal turimą profesiją darbą susirasti būtų neįmanoma, buvo moterų – 15 proc. (vyrų – 8 proc.). Galima manyti, kad tai vėlgi susiję su didžiųjų lengvosios pramonės ir elektronikos įmonių perspektyva.

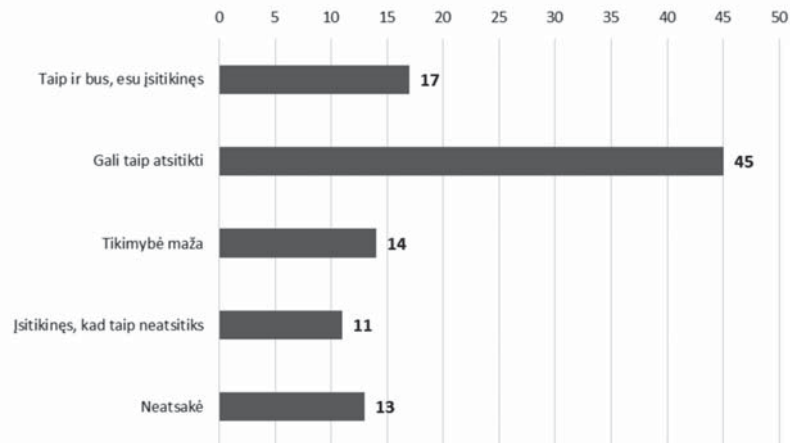
Klausimas, ar gali tekti keisti darbovietę, buvo pakartotinai užduotas dirbantiesiems (N = 977) 1990 m. birželį, kai Maskva buvo pradėjusi ekonominę Lietuvos blokadą. Per du mėnesius situacija pasikeitė į blogąją pusę: manančiųjų, kad „reikės“ ar „taip gali atsitikti“ padaugėjo nuo 40 proc. iki 46 proc., o kad „tikrai nereikės“ sumažėjo nuo 41 proc. iki 36 proc., likusieji 18 proc. nurodė, kad apie tai negalvojo.

2 pav. *Kaip manote, ar Jums šiais metais gali tekti keisti darbovietę?*
(1990 m. birželio 3–7 d., dirbantieji, N = 977), proc.

Panašus, bet ne identiškas klausimas dirbantiesiems buvo pateiktas ir 1992 m. kovo 17–23 d. vykusioje apklausoje (žr. 3 pav.).

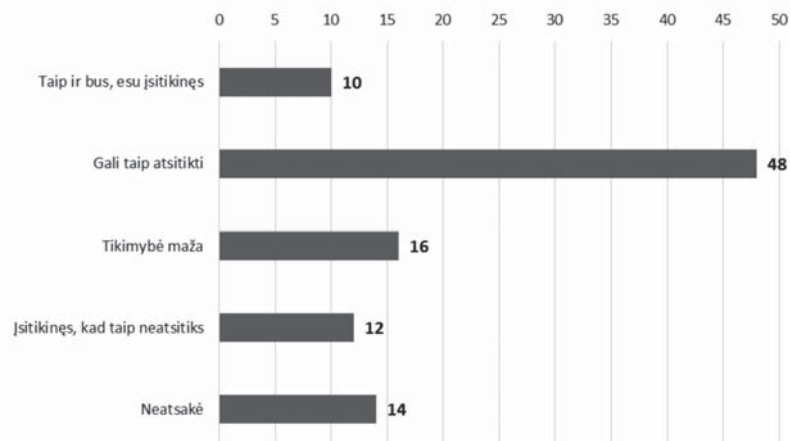
3 pav. *Kaip manote, ar yra tikimybė, kad per artimiausią pusmetį Jūs galite tapti bedarbiu?*
(1992 m. kovo 17–23 d., dirbantieji, N = 1011), proc.

3 pav. pateikti apklausos rezultatai, palyginus su 1990 m. birželio 7–13 d. apklausos rezultatais, rodo, kad nuo 1990 m. smarkiai padaugėjo įsitikinusių, kad gali netekti darbo – 17 proc. (buvo 4 proc.). Šioje apklausoje buvo nustatytas didelis skirtumas tarp miesto ir kaimo gyventojų nuotaikų: įsitikinusių, kad per artimiausią pusmetį gali tapti bedarbiais, buvo daugiau kaime – 25 proc., mieste jų buvo 14 proc. Galima spėti, kad tai susiję su dekokolektyvizacijos procesų kaime pradžia (kolūkių panaikinimu). 1992 m. išsiskiria ir tuo, kad tais metais buvo žemiausi Lietuvos ekonomikos ir savo materialinės padėties gyventojų vertinimai. Pavyzdžiui, 1992 m. lapkričio mėn. apklausoje Lietuvos ekonominę padėtį teigiamai vertino tik 2 proc. apklaustųjų, o neigiamai – net 90 proc. (Gaidys, 2012: 72).

Nuo 1993 m. klausimai apie bedarbystę buvo pateikiami gyventojams vis dažniau. 1993 m. kovo 23–29 d. apklausoje vėlgi gyventojų buvo klausama apie galimybę per artimiausią pusmetį tapti bedarbiais.

4 pav. *Kaip manote, ar yra tikimybė, kad per artimiausią pusmetį Jūs galite tapti bedarbiu?*
(1993 m. kovo 23–29 d., dirbantieji, N = 912), proc.

Iš 4 pav. pateiktų duomenų matome, kad įsitikinusiųjų, jog per artimiausią pusmetį taps bedarbiais, buvo 10 proc., kad gali atsitikti, jog taps bedarbiais, nurodė 48 proc.³ Taigi, įsitikinusiųjų, kad tikrai taps bedarbiais, 1993 m. kovo mėn. buvo mažiau nei 1992 m. kovo mėn. (17 proc.), o kad taip gali atsitikti, truputį daugiau – 48 proc. (1992 m. kovo mėn. buvo 45 proc.). Atrodytų, kad bedarbystės nuojauta 1993 m. lyginant su 1992 m. kiek sumažėjo. Apie šią tokią nuotaikų pagerėjimą liudija ir kiti to meto rodikliai (Lietuvos ekonominės padėties vertinimas, šeimos materialinės padėties vertinimas, ekonominiai lūkesčiai).

1993 m. gruodžio 3–7 d. apklausoje buvo klausama apie visų šeimos narių darbinę veiklą, taip pat buvo domėtasi, ar per paskutinius metus kam nors iš šeimos teko pasilikti nors porai savaičių be darbo. Apklausa parodė, kad 37 proc. šeimų kam nors iš šeimos narių teko pabūti be darbo. Daugiau taip nutiko turinčiųjų žemiausias pajamas grupėje. Šioje apklausoje taip pat buvo klausama, ar yra grėsmė, kad kuris nors šeimos narys gali netekti darbo bent kuriam laikui. Tokią grėsmę išvelgė beveik pusė respondentų (49 proc.). Daugiau tokią grėsmę nurodė jauni žmonės, turintieji žemiausias pajamas.

Taigi, apklausoje gautų empirinių duomenų apžvalga rodo, kad pagrindinis pokytis, kalbant apie bedarbystės baimes, įvyko po 1990 m. 1992 m. daugiau negu pusė apklaustų dirbančiųjų jautė nerimą ir baimę netekti darbo.

Nedarbas tarp kitų problemų

Pirmą kartą VNTC apklausoje klausimas apie gyventojams svarbias problemas buvo įtrauktas į klausimyną 1990 m. birželį. Iš viso buvo pateiktas aštuoniolikos problemų sąrašas ir prašoma nurodyti tris, respondentų nuomone, svarbiausias problemas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Kurias šiandieninės Lietuvos problemas, Jūsų nuomone, reikėtų spręsti visų pirma? (galimi trys atsakymai) (1990 m. birželio 3–7 d., N = 1351)

Eil. Nr.	Problemos	Procentas
1.	Jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje	42
2.	Spekuliacija, „juodoji rinka“	40
3.	Nusikalstamumo didėjimas	38
4.	Nedarbas	21
5.	Per didelis alkoholio vartojimas	20
6.	Plataus vartojimo prekių trūkumas	20
7.	Butų problemos	20
8.	Gamtinės aplinkos užterštumas	18
9.	Skurdas	15
10.	Nesantaika tarp įvairių tautybių žmonių	14
11.	Prastas medicininis aptarnavimas	13

³ Panaši, bet ne identiška formuluotė visuomenės nuomonės apklausoje buvo panaudota 2003 ir 2011 m.: „Ar jaučiate nerimą, kad prarasite darbą (atsako dirbantys)?“ („jaučia stiprų nerimą“, „jaučia tam tikrą nerimą“, „nejaučia nerimo“). Kaip matėme 4 pav., alternatyvą „įsitikinęs, kad taip neatsitiks“ pasirinko 12 proc. apklaustų dirbančiųjų, 2003 m., kad „nejaučia nerimo“, nurodė jau 26 proc., o 2011 m. dar daugiau – 30 proc. Taigi nerimo dėl darbo praradimo nuotaikos 1993 m. buvo daug blogesnės nei 2003 m. ir 2011 m. (Dobryninas, Drakšienė, Gaidys, Vileikienė, Žilinskienė, 2012 : 170).

1 lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Problemos	Procentas
12.	Maisto produktų trūkumas	10
13.	Narkomanija	6
14.	Žmogaus teisių pažeidimas nevietinių gyventojų atžvilgiu	4
15.	Migracija	3
16.	Kelionių, išvykų laisvės ribojimas	3
17.	Politinių teisių varžymas	2
18.	Žodžio laisvės varžymas	1
19.	Kita	4
20.	Neatsakė	5

Nedarbas kaip problema buvo minimas (21 proc.) šalia tokių problemų kaip alkoholio vartojimas, plataus vartojimo prekių trūkumas, butų problemos, gamtinės aplinkos užterštumas. Nors nedarbas paminėtas ketvirtąja problema sąraše, tačiau pagal procentinę išraišką jis patenka į antro plano problemų grupę. Tuo metu svarbiausia problema Lietuvoje buvo įvardyta jaunuolių karinė tarnyba ne Lietuvoje. Lietuva jau buvo paskelbusi nepriklausomybę, tačiau visos TSRS struktūros (taip pat ir jėgos) tebefunkcionavo. Jaunuoliai buvo šaukiami į TSRS kariuomenę, o tai kėlė daug skausmingų ir pavojingų konfliktinių situacijų. Antroje vietoje irgi dažnai minima problema – spekuliacija, juodoji rinka (40 proc.). Jau M. Gorbačiovo „perestroikos“ metu deficitu tapo alkoholis, cigaretės, maisto ir pramoninės prekės. Jų kainos buvo žemos, tačiau parduotuvėse įsigyti buvo sunku. 1990 m. Lietuvoje dar nebuvo normalios prekybos sistemos ir realios rinkos, buvo ir valstybinis skirstymas bei aprūpinimas, ir privačios rinkos fragmentai. Perpardavimas, „spekuliacija“ buvo suvokiami kaip giliai negatyvūs reiškiniai. Vis didėjanti problema buvo nusikalstamumas (38 proc.). Čia turimas omeny kasdienis nusikalstamumas – chuliganizmas, vagystės, kas pereinamoje visuomenėje tapo kasdienybe, ir besiformuojantis organizuotas nusikalstamumas, kuris suklestėjo vėliau. Kiek dažniau nedarbą kaip problemą minėjo 18–39 m. amžiaus žmonės (26 proc.).

Nedarbas kaip problema nebuvo pirmoje vietoje ir 1991 m. birželį. Į klausimą, kurias problemas Lietuvoje reikia spręsti pirmiausia (respondentams pateiktame problemų sąraše buvo nurodyta 21 problema, atsakymų skaičius nebuvo ribojamas), dažniausiai buvo nurodomos derybos su TSRS (60 proc.), spekuliacija (50 proc.), nusikalstamumas (50 proc.), jaunuolių karinė tarnyba TSRS (42 proc.), kainų augimas (45 proc.), TSRS kariuomenės būvimas Lietuvoje (38 proc.), plataus vartojimo prekių trūkumas (38 proc.), butų problemos (30 proc.), gamtinės aplinkos užterštumas (30 proc.), per didelis alkoholio vartojimas (29 proc.), maisto produktų trūkumas (27 proc.), prastas medicininis aptarnavimas (27 proc.), skurdas (18 proc.). Nedarbą kaip pirmiausia sprendtiną problemą įvardijo tik 15 proc. atsakiusių (mažiau nurodė tik nesantaiką tarp įvairių tautybių žmonių (12 proc.), nedorovingumą (12 proc.), tautinių mažumų teisių pažeidimą (7 proc.), žodžio laisvės varžymą (6 proc.), politinių teisių varžymą (4 proc.)). Taigi, tuo metu nedarbas buvo toli nuo pagrindinių to meto Lietuvos problemų.

Vėlesnėse apklausose (1992–1993 m.) klausimas apie įvairių problemų svarbą gyventojams nebuvo užduotas. Bet 1993 m. gruodžio 11–15 d. apklausoje į klausimą buvo įtrauktas klausimas apie gyventojų susirūpinimą dėl nedarbo kaip socialine problema, lyginant su infliacija (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. *Prašome pasakyti, ar Jūs esate susirūpinęs dėl šių socialinių problemų?*
(1993 m. gruodžio 11–15 d., N = 1000)

Eil. Nr.	Problemos	Labai susirūpinęs	Šiek tiek susirūpinęs	Gana mažai susirūpinęs	Visiškai nesusirūpinęs	Sunku pasakyti
1.	Nedarbas	62	18	7	9	4
2.	Infliacija, kainų augimas	84	12	2	1	1

Kaip matome, dauguma respondentų buvo labai susirūpinęs dėl nedarbo, tačiau kainų kilimas gyventojams atrodė dar didesnę nerimą kelianti problema.

Galimybė dirbti užsienyje

Nors nedarbas kaip problema į visuomeninį diskursą atėjo negreitai, tačiau maži uždarbiai ir ribotos kokybiško gyvenimo galimybės buvo gal ir viso sovietmečio aktualija, apdainuota daugelio TSRS satyrų. Skurdus gyvenimas buvo ir pirmųjų nepriklausomybės metų atributas. Viena iš galimybių gyventi geriau tuo metu buvo darbas užsienyje. 1990 m. birželį gyventojams buvo pateiktas klausimas šia tema (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. *Jei Jums ar Jūsų šeimai pasiūlytų dirbti ne Lietuvoje, tai kokioje šalyje Jūs norėtumėte laikinai padirbėti?* (1990 m. birželio 3–7 d., N = 1351)

Eil. Nr.	Alternatyvos	Procentas
1.	Aš nenorėčiau dirbti ne Lietuvoje	46
2.	Labiausiai norėčiau dirbti Jungtinėse Amerikos Valstijose	15
3.	Labiausiai norėčiau dirbti Federacijoje Vokietijos respublikoje	11
4.	Labiausiai norėčiau dirbti Švedijoje	9
5.	Labiausiai norėčiau dirbti Suomijoje	7
6.	Labiausiai norėčiau dirbti Tarybų Sąjungoje	4
7.	Labiausiai norėčiau dirbti Lenkijoje	1
8.	Labiausiai norėčiau dirbti kitoje šalyje	4
9.	Neatsakė	3

Tyrimas parodė, kad norinčių dirbti buvo 51 proc. atsakiusiųjų, t. y. daugiau nei pusė Lietuvos 18 m. ir vyresnių gyventojų. Suprantama, kad mažiau tokių buvo tarp vyresnių, ypač pensinio amžiaus žmonių. Tarp jaunimo (18–29 m.) norinčių dirbti užsienyje buvo net 71 proc. Kaip parodė gyvenimas, tas emigracijos potencialas vėliau išsiliejo į didžiulius, nenustojančius išvykstančiųjų iš Lietuvos srautus.

Išvykimo šalių sąrašė nėra tų šalių, kurios vėliau tapo populiariausiomis (Jungtinė Karalystė, Airija, Norvegija), o yra tos, kurios netapo pagrindiniais traukos taškais lietuviams: TSRS, Lenkija, Suomija. Tiesa, yra JAV, Vokietija, Švedija, bet jos netapo masinės lietuvių emigracijos šalimis. Daugiausia norinčiųjų buvo vykti dirbti į JAV (15 proc.) (tarp jaunimo – 22 proc.) ir į Vokietiją (11 proc.) (tarp jaunimo – 15 proc.).

Iš norinčiųjų dirbti užsienyje 32 proc. būtų sutikę dirbti bet kokią darbą, 21 proc. – ir žemesnės kvalifikacijos darbą, 26 proc. būtų sutikę dirbti tik pagal turimą kvalifikaciją (21 proc. – neturėjo nuomonės).

Nuomonės apie moterų užimtumą

Sovietmečiu oficiali ideologija pabrėžė vyrų ir moterų lygybę darbo sferoje, buvo vykdoma visuotinio gyventojų užimtumo politika (Kanopienė, 2004:5). Buvo sveikintinas moterų darbas įvairiausiose sferose, netgi ten, kur buvo reikalingos nemažos fizinės pastangos. Labiausiai moterų darbas visose sferose įgavo didelį mastą pokario laikotarpiu (ypač Rusijoje). Visuomenės nuomoneje tai kėlė tam tikrą neigiamą atvirkštinę reakciją: idealu tapo vakarų pasaulio moterys – gerai apsirengusios, besirūpinančios savimi ir šeima. Su pavydu kino filmuose buvo žiūrima, kaip amerikietė namų šeimininkė savo limuzinu atveža ir parsiveža vaikus iš mokyklos. Lietuviams tai buvo tolima svajonė (beje, vairuojančios automobilius moterys buvo retenybė).

Kitas Atgimimo ir pirmųjų nepriklausomybės metų idealas – gausi šeima. 1990 m. kovo mėn. klausimyne buvo blokas klausimų apie pageidaujamas šeimos modelius⁴. Apklausa parodė, kad 70 proc. gyventojų manė, jog idealus vaikų skaičius yra 3 ir daugiau vaikų, 51 proc. norėtų turėti tris ir daugiau vaikų, jei būtų tam sąlygos, ir tik 20 proc. ketino turėti tiek vaikų. Šie duomenys atspindi to laikotarpio nuotaikas, norą gražinti moterį iš tarybinio modelio, kai ideali moteris buvo traktorininkė, kolūkio pirmininkė, į šeimą, kur pagrindinė moters misija – šeima, vaikai, manant, kad daug vaikų šeimoje – sveikos ir perspektyvios visuomenės simbolis. Šią mintį iliustruoja ir kiti klausimai (žr. 4 ir 5 lenteles).

4 lentelė. *Kaip Jūs manote, ar yra gero, kad vaikai lanko ikimokyklines vaikų įstaigas?* (1990 m. kovo 23 d. – balandžio 2 d., N = 1680)

Eil. Nr.	Alternatyvos	Procentas
1.	Taip / greičiau taip	34
2.	Ne / greičiau ne	55
3.	Neturėjo nuomonės	11

Manytume, kad tuomet pateikto klausimo formuluotė atspindi to meto visuomenės nuotaikas. Klausime esantys žodžiai „ar yra gero...“ lyg ir numatė, kad to gero nėra. Dauguma gyventojų tuo metu pasisakė prieš ikimokyklines mokymo įstaigas. Ypač įdomūs ir iškalbingi atsakymai į klausimą apie idealios šeimos charakteristikas (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. *Kokiu būdu, Jūsų nuomone, galima būtų geriausiai materialiai pagelbėti šeimoms, auginančioms vaikus?* (pažymėkite tik vieną atsakymą) (1990 m. kovo 23 d. – balandžio 2 d., N = 1680)

Eil. Nr.	Alternatyvos	Procentas
1.	Reikia sudaryti sąlygas vyrui uždirbti tiek, kad jis galėtų visiškai išlaikyti šeimą	64
2.	Reikia sukurti plačią ir lanksčią lengvatinių kreditų jaunoms šeimoms sistemą	8
3.	Šeimoms, kurios neveda savo vaikų į lopšelius ir darželius, mokėti kas mėnesį 50 rublių pašalpą	9
4.	Mokėti dirbančiai motinai pašalpą mažamečio vaiko auginimui ---- rublių. Kas mėnesį, kol jam sueis --- metų	10
5.	Neturėjo nuomonės	9

⁴ Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos instituto užsakymas; žr.: Stankuniene, 1995.

Kaip matome, dominuoja modelis, kai moteris yra namuose, o vyras aprūpina šeimą materialiai (64 proc.) (tokia nuostata buvo būdinga visoms socialinėms demografinėms grupėms)⁵. Praėjus 25-eriems metams, toks modelis Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, nėra priimtinas, netgi įžeidžiantis moters orumą.

Išvados

1989–1993 m. visuomenės nuomonės apklausų apžvalga parodė, kad užimtumo tematika klausimynuose tuo metu nebuvo labai populiari. Pirmoje respublikinėje apklausoje (1989 m. gegužė) tarp socialinių demografinių respondentų parametrų nebuvo sąvokos „bedarbis“, 1989 m. rugsėjį jau atsiranda sąvoka „laikinais nedirbu“, tačiau jos turinys apėmė pirmiausia moteris, auginančias vaikus. 1990 m. kovo mėn. apklausiamiesiems jau pateikiamas klausimas apie galimybes keisti darbą, ar bus sunku jį rasti. 1990 m. ir 1991 m. birželio mėn. apklausoje atsakymuose į klausimą apie svarbiausias Lietuvos problemas nedarbas nebuvo įvardijamas kaip pirmąeilė problema. Nuo 1992 m. sąvoka „bedarbis“ atsiranda tarp socialinių demografinių apklaustųjų charakteristikų ir pradeda naudoti tyrimuose vis plačiau.

Per dvejus metus, nuo 1990 m. iki 1992 m., smarkiai padaugėjo dirbančiųjų, nerimaujančių dėl darbo praradimo (nuo 40 proc. iki 62 proc.). 1993 m. pabaigoje 37 proc. respondentų nurodė, kad jų šeimoje bent vienas iš šeimos narių per paskutinius metus buvo praradęs darbą. Pusė respondentų jautė, kad kažkuris šeimos narys gali prarasti darbą. Taigi, bedarbiai tuo metu jau tapo reikšminga visuomenės stratifikacinės struktūros dalimi.

Jau 1990 m. apie pusę respondentų pageidavo vykti dirbti į užsienį, o tarp jaunimo tokių buvo net 71 proc. Populiariausios numatomos kryptys buvo JAV ir Vokietija.

Nuomonės apie moterų užimtumą Nepriklausomybės pradžioje (1990 m. kovas) buvo pakankamai patriarchalinės: tuo metu dominavo idealas, kad moteris su vaikais yra šeimoje, o pragyvenimui uždirba vyras (64 proc.). Dauguma (55 proc.) buvo nusiteikusi prieš vaikų auklėjimą ikimokyklinėse įstaigose. Tokios nuotaikos buvo kaip priešprieša sovietiniam laikotarpiui.

Literatūra

- Dobryninas, A., Drakšienė, A., Gaidys, V., Vileikienė, E., Žilinskienė, L. (2012). Pasitikėjimo Lietuvos teisėsąuga profiliai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 413 p.
- Gaidys, V. (2012). Ekonominių nestabilumų atspindys visuomenės sąmonėje. *Lietuvos socialinė raida: Lietuvos socialinė raida ekonomikos nuosmukio sąlygomis*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Nr. 1, p. 54–75.
- Gražulis, V., Gruževskis, B. (2008). Lietuvos darbo rinkos politikos raidos ypatumai: situacijos analizė ir raidos perspektyvos. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 26, p. 45–51.
- Grigas, R. (1998). Socialinių įtampų Lietuvoje laukai: Kritinė sociologinė XX a. pabaigos panorama. Vilnius: Pedagoginis universitetas, Lietuvos Filosofijos ir sociologijos institutas, 185 p.
- Gruževskis, B. (1996). Užimtumas ir gyvenimo kokybė: Nedarbas Lietuvos visuomenėje. *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. Sociologų konferencijos, vykusios 1995 m. gruodžio 13–14 d. medžiaga. Vilnius: Lietuvos sociologų draugija, Lietuvos Filosofijos ir sociologijos institutas, p. 337–347.

⁵ Išsamiau šeimos modelių dinamika analizuojama monografijoje „Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės“ (Stankūnienė, Maslauskaitė, 2009).

- Gruževskis, B. (2000). Darbas – užimtumo struktūros kaita. *Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990–1998*. Vilnius: Garnelis, p. 52–73.
- Gruževskis, B., Pocius, A. (2002). Užimtumas. Stankūnienė V. (ats. red.) *Lietuvos gyventojai 1990–2000 m.* Vilnius: Lietuvos Filosofijos ir sociologijos institutas. Demografinių tyrimų centras, p. 95–111.
- Gruževskis, B., Zabarauskaitė, R. (2012). Ekonomikos nuosmukio socialinės pasekmės Lietuvoje. *Lietuvos socialinė raida: Lietuvos socialinė raida ekonomikos nuosmukio sąlygomis*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Nr. 1, p. 5–22.
- Kanopienė, V. (2004). Moterų užimtumas Lietuvoje: Galimybių darbo rinkoje įvertinimas. Mokslinių darbų, teikiamų habilitacijos procedūrai, apžvalga. Vilnius: MRU.
- Pocius, A., Okunevičiūtė-Neverauskienė, L. (2003). Ilgalaikio nedarbo problema Lietuvoje. *Filosofija ir sociologija*, Nr. 1, p. 43–48.
- Realo, A., Dobewall, H. (2011). Age, unemployment, and life satisfaction in Estonia, Finland, Latvia and Sweden. Estonian Human Development Report, 2010 /2011. Baltic Way(s) of Human Development: Twenty Years On. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn, 88 p.
- Stankūniene, V. (1995). Policy in Lithuania: Experience and Attitudes. Taljunaite, M. (ed.). *Lithuanian Society in Social Transition*. Vilnius: The Republic of Lithuania Institute of Philosophy, sociology and Law. Lithuanian Sociological Association, p. 60-68.
- Stankūnienė, V. Maslauskaitė, A. (ats. red.). (2009). Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 559 p.

PROBLEMS OF EMPLOYMENT IN 1989-1993 PUBLIC OPINION SURVEYS

Vladas GAIDYS
LSRC Institute of Sociology
Goštauto st. 11, LT-01108 Vilnius
E-mail: vladas@vilmorus.lt

Danutė TUREIKYTĖ
LSRC Institute of Sociology
Goštauto st. 11, LT-01108 Vilnius
E-mail: danatu@takas.lt

Summary: The results of Public Opinion Research Centre (Institute of Philosophy, Sociology and Law, Lithuanian Academy of Sciences) representative public opinion surveys conducted in 1989-1993 are analysed in the paper. The goal of the paper is to reveal, when and in what context the concept of “unemployment” appeared in the surveys, how a level of fear to lose a job had been changing, which place unemployment occupied among other social problems, willingness to work abroad, attitude towards women employment. This analysis is based on the results retrieved from the original data files which will be deposited at the Lithuanian HSM data archive (LiDA). The majority of empirical data presented here, have not been published before.

Keywords: public opinion polls, unemployment, work abroad, women employment.

UŽIMTUMO POLITIKOS IR SOCIALINĖS PAGALBOS ĮTAKA SOCIALINEI STRATIFIKACIJAI. Lietuvos socialinė raida Nr. 4. – Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2015. – 128 psl. Sudarytojai: prof. dr. (HP) Laimutė Žalimienė, prof. dr. (HP) Boguslavas Gruževskis, dokt. Jolita Junevičienė.

ISSN 2029-963X (spausdintinis)
ISSN 2424-497X (internete)

Lietuvos socialinė raida – tai Lietuvos socialinių tyrimų centro tęstinis recenzuojamas mokslo leidinys, skirtas aktualių socialinių problemų Lietuvoje vertinimui ir jų sprendimų paieškai. Leidinys tęsia Socialinių tyrimų instituto 2004 m. pradėtą leidinių, kuriuose analizuojama Lietuvos socialinė raida įstojus į ES, ciklą. Čia publikuojami originaliais mokslinių tyrimų rezultatais pagrįsti empiriniai ir teoriniai moksliniai straipsniai, nagrinėjantys įvairių reiškinių įtaką šalies socialinei ir ekonominei raidai. Leidinys leidžiamas kartą per metus. Ketvirtajame leidinio *Lietuvos socialinė raida* numeryje pateikti moksliniai straipsniai analizuoja užimtumo politikos ir socialinės pagalbos sąsajas su socialinės stratifikacijos procesais. Leidinyje pateikti septyni straipsniai aptaria užimtumo politikos, socialinės politikos, socialinės pagalbos etc. problemas įvairiuose kontekstuose naudojant įvairias teorines perspektyvas, tačiau visus juos jungia didesnės ar mažesnės išvalgos, kaip tai atsiliepia visuomenės stratifikacijai.